

LITERÁTY ZOLTÁN

Tétel bíró prédikáció

Ravasz László néhány gondolata prédikálásról, retorikáról és médiáról¹

„...a hallgatóság lelkében az igehirdetés által valamelyes változás menjen végbe, mert ha prédikáció után is épen olyan a lélek és világ, mint előtte, akkor egészen felesleges dolog prédikálni, hisz nagyon sok mulatságosabb dolog van, mint ez.”²

Hatáshoz kell a jó stílus és a jó stílus néha elbír egy kis iróniát is. „...sok mulatságosabb dolog van, mint ez...”

A beszéd és az általa elért hatás tudományát az ókorban és a humanizmusban retorikának nevezték. De ez a szó „retorika” máris terminológiai tisztázásra szorul. A görög-római klasszikus retorika technikáját jelenti csupán? Vagy jelenti a hatásos beszéd tudományát függetlenül kortól és kultúrától? Ravasz László megkülönbözteti a kettőt egymástól. Más a retorika és a retorikus. Míg az első egy konkrét kor kommunikációtudományát jelenti, addig az utóbbi az intencionális beszéd egzakt jellemzője.

„A szónoklattan [...] ma valóságos múmia. [...] A retorika meghalt. [...] Az élet azonban nem változott meg. Ma is az a természete, ami ezelőtt kétezer esztendővel. ...ma sokkal fontosabb, érdekesebb, és egyetemesebb jelenség az a valami, ami a formális és iskolás retorikának is tárgya volt, t.i. az élő szó hatalma. [...] a retorikával is megtörténik ez az átalakulás, ami megtörtént a lélektannal, az esztétikával, az irodalomtudománnyal, sőt minden tudománnyal: iskolás bábhéját lerázva, megtalálja új és igazi alakját. [...] az új tudománynak központi kérdése az lesz, miképpen hat a beszéd?”³

Miképpen hat a beszéd? Igazsággal? Szépséggel? Jósággal? Mindhárommal? Vagy egyikkel sem?

Évezredek óta kutatják ezt a nagy talányt: Miképpen hat a beszéd? S ez nem csak a retorika, mai környezetben pedig nem csak a szociálpszichológia nagy kérdése, hanem a homiletikáé is Ravasz szerint:

„...a retorikának és a homiletikának közös gyökere van. Ez a közös gyökér az, hogy mind a két disciplina a beszéddel foglalkozván, még pedig olyan beszéddel, amelynek célja etikai értékek hatásának másokra való átvitele, egymással találkoznak ott, ahol azt fejtegetik, hogy miképpen megy végbe az etikai értékhatások szóbeli átvitele, tehát a pszichológiai alapozásban, míg eltérnek egymástól akkor, mikor a hatást végző értékrendszert állítják össze. Nincs közünk semmi olyan retorikával, amely e végső kérdésekig le nem szállott, bármilyen ügyesen technikázzék is, de kötelesek vagyunk figyelni és tanulni ott, ahol arról van szó, hogy miben áll a beszéd hatalma. Lélektani alapon úgy viszonylik a homiletika tárgya a rhetorikához, mint általános a különöshöz; míg axiológiai tekintetben mind a kettő sui generis.”⁴

¹ A tanulmány korábbi megjelenése: Az igehirdetésnek annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni. Ravasz László gondolatai a hatásról, mint homiletikai tényezőről, in: Literáty Zoltán (szerk.): *Száz év után Ravasz László homiletikájáról*, Budapest, LHarmattan – Károli Gáspár Református Egyetem Kiadó, 2020, 69–75.

² Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Homiletika, Pápa, 1915, 281.

³ Ravasz László: Szónoklás és igehirdetés, in: Ravasz László (szerk.): *Legyen világosság III.*, Budapest, Franklin Társulat, 137–141.

⁴ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 252.

Ebben az idézetben egyszerre van jelen a nagy homiletikai feszültség: a hatás elérése közös ügy más tudományokkal együtt és mégis egyedi, azaz teológiai. Hogy is van ez? Mi köze a homiletikának a hatás eléréséhez?

Liberális korszak

Ravasz Homiletikája a liberális kor alkonyán született. A fiatal Ravasz László itthoni és berlini tanulmányai alatt ezekből az eszmékből építette fel saját teológiai rendszerét. Teológiai értelemben ezek a szálak egészen Schleiermacherig futnak vissza.

„Liberalizmus fogalmi alapján létezik az én és létezik az „én-t” körülvevő világ. E kettő kölcsönhatása a liberális gondolkodás megjelenéséig úgy jelentkezett, hogy a körülölelő világ a maga törvényszerűségeivel függő helyzetben tartotta az „én-t”. A liberalizmus nagy eszméje, hogy a világ megváltoztatható, s így a kölcsönhatás is változik. A liberális ember olyan szabad ember, aki a saját magában megalkotott szabadság által képes a körülölelő világot szintén e szabadság eszménye alapján formálni. Ez a megváltoztatott világ már nem idegen, ez már az „én” világának a része. A reláció tehát itt megfordul, s az eddig függő helyzetben lévő ember szabaddá válik, aki birtokosává lesz ennek a maga szabadsága által megváltoztatott világnak. A liberális ember tehát aktív cselekvő, aki képes a függő helyzetét úgy átalakítani, hogy mind ő, mind pedig világa ebben a szabadságban találja meg a kiteljesedését.”⁵

A liberális kor eszményképe tehát a cselekvő, a saját világát formáló, sőt megváltoztató liberális ember. Ez a gyakorlati teológián belül az emberekre gyakorolt hatást jelentette. Ezért foglalkozik Ravasz László is oly sokat a prédikáció pedagógiai hatásaival, ugyanis minden eszköz arra való, hogy az igehirdetés hallgatója változzon a prédikáció hatására. Azaz a legvégső hatásnak Ravasz szerint a hallgató etikáját kell változtatnia.

Értékelmélet

Ravasz László hatás-elmélete ma is fontos üzenetet rejteget számunkra. Hogy ezt megértsük, pont az axiológiához, azaz az értékelmélethez kell visszamennünk. Tanárától, Böhm Károlytól a következő értékelméleti alapokat szerezte meg:

Böhm szerint a szellem igaz, jó és szép, így a szubjektív idealizmusból három normatív tudomány ered: a logika, az etika és az esztétika. A logikai síkon a szellem valósággá válása, az Én ismeretének gyarapodása történik meg. Az etikai síkon a kötelesség és a szabadság függ össze, minél inkább kötelezik az Ént a valóságos értékek, annál nagyobb szabadságot él meg. Az esztétikai síkban eggyé lesz a megismerő és a cselekvő Én, aki gyönyörködik a tudományában és a nemes tetteiben mint saját alkotásaiban.⁶

Míndez Ravasz Homiletikájában úgy jelentkezik, hogy az élet önmagában nem más, mint hiányok pótlásának folyamata. „Mivel pedig az életnek alaptermészete az önmaga gyarapítása, tulajdonképpen legfőbb tevékenysége az értékek megkeresése és felhasználása. Az élet nem egyéb, mint értékkeresés, értékfogyasztás és értékfejlesztés.”⁷

„...az igehirdetésnek [...] annyi hatása van, amennyi hiányt tud pótolni.”⁸

⁵ Szóban elhangzott a Ballagi Mór születésének 200. évfordulójára rendezett konferencián, KRE HTK 2015. március 18. Békési Sándor: Schleiermacher liberalizmusának alapeszméje Ballagi Mór megnyilvánulásaiban című előadásában. Nem szó szerinti, hanem gondolati idézet.

⁶ Böhm Károly: *Az ember és világa, filozófiai kutatások*, Budapest, 1883

⁷ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 282–283. Részletesen a Böhm féle értékelmélet itt kerül kifejtésre a 283. oldalon.

⁸ Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 256.

Ezek az értékek Ravasz László szerint mindig etikai értékek és ezek átvitelét semmi más nem képes megoldani, csakis a szóbeli meggyőzés lehetősége. Hatás elérése tehát csak a szavak útján lehetséges.

„Szónoklás csak ott van, ahol egy magasabb igazságról tesznek bizonyosságot azért, hogy annak érvényt szerezzenek. A magasabb igazság mindig *etikai igazság*, mert a szónoklat egész világa az erkölcsi síkban van [...] Egyedül az etikai igazságok azok, amelyek csak az emberi akarat alkotásaiban fejezhetőek ki.”⁹

A cél tehát az etikai értékekben való gyarapodás, mert csak ez tudja az embert a legmagasabb fokra eljuttatni, azaz hogy önmaga lehessen. Szellemileg nézve azonos önmagával, mert ez a legfőbb boldogság, mely egyben az igazság, a szépség és a jószág megtestesítője. A legmagasabb szintre eljutó ember a szabad ember, aki örül az igazságnak és gyönyörködik világa szépségében.

A hatás eszközei

Az etikai értékekben való gyarapodásra tehát két eszközre van szükség: logikára és esztétikára, azaz igazságra és szépségre.

„Tulajdonképpen tehát a homiletikai műforma abban áll, hogy a logikai síkon mozgó értékek az esztetikai síkon át tolódnak bele az etikai síkba.”¹⁰ Mindez azt mondja, hogy Ravasz homiletikai eszköztárába az igazság és a szépség tartozik bele, de mindkettő csupán, mint eszköz. Mert a homiletika célja a hatás, azaz az etikai értékekben való gyarapodás. Igazság és szépség eredményezi a hatást.

Itt jelentkezik az a feszültség, ami a kezdetektől meghatározza a hatást és annak elérésére gyakorolt módokat. Előrébb állhat-e a sorban a hatás, mint az igazság? Mi lesz, ha ezzel valaki esetleg visszaél és igazság nélkül kíván hatást elérni? Ez a kérdés talán még a homiletikában sem csak elméleti kérdés, azaz fontos választ találni rá. Ravasz Lászlónak erre is van válasza. Különbséget tesz meggyőzés, rábírás és suggestio között.

A latin nyelv a meggyőzésre két szót használ: *convincere* és *persuadere*. Az ún. dialektikus korok mindig az előbbit, míg a szofisztikus korok mindig az utóbbit kívánták tökélyre emelni. Az előző az észérvek alapján, míg az utóbbi az érzelmek útján való meggyőzést jelenti. Az előbbi Ravasz szerint nem kötődik konkrét cselekvésre késztetéshez, míg az utóbbi pedig túlzottan is egy konkrét cselekedetre kíván rávenni, s ezzel el is érte célját.

De Ravasz szerint a kettő között ott szerepel a rábírás.

„Mi a rábírást tartjuk az egyházi beszéd céljának, mert a mi felfogásunk szerint az igehirdetés prófétai aktus, mely az életet valami pozitív jóval gyarapítja és épen arra van berendezve, hogy ezt a pozitív jót a hallgatóság lelkének alkotó részévé tegye. Ehhez pedig az szükséges, hogy úrrá legyen a hallgatóság felett, amit a rábírás igen jól kifejez.”¹¹

A rábírás elsődleges célja sohasem egy cselekedet megtétele, mert ha az lenne, akkor semmiben sem különbözne a világi szónoklástól, amely szintén cselekvésre ösztönöz. A rábírás elsősorban mindig belső, lelki gyarapodásra vezet. Célja, hogy egy értéket elfogadtasson a hallgatóval, és élete így gazdagodjon, mely aztán majd meghozza a maga gyümölcseit cselekedetek formájában. A rábírásra nézve tehát az a jellemző, hogy „nem külső cselekedetből, hanem belső meggyarapodásból, a lelki habitus meggazdagodásával jár.”¹²

⁹ Uo., 251–252.

¹⁰ Uo., 382.

¹¹ Uo., 436.

¹² Uo., 437.

Az értékelméleti gyarapodás tehát egyfajta módon mehet végbe, ha a szónok tiszta célokkal, tiszta igazságtartalmakkal, tiszta érzelmekkel teszi érdekeltté a hallgatót abban, hogy saját életét önszántából változásra bírja.

Gyakorlati élet

Ravasz László prédikációi még ma is magukért beszélnek. Sőt, az a fáma járja, hogy a színházművészeti iskoláról a színészpálántákat a Kálvin téri templomba küldték vasárnaponként, hogy a gyakorlatban ott ismerkedjenek a szép beszéd tudományával.

De van itt egy másik tényező is, amit érdemes megfontolni a kiváltott hatás szempontjából. Ravasz nyitottságát és érzékenységét a mediális eszközökre, azaz a rádióra és a gramofonra. Többek között részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel is Mészáros Márton monográfiájában.

A mű összehasonlítja a katolikus és a református egyház viszonyulását a médiához, majd megállapítja, hogy a reformáció nem vizsgázott rosszul a mediális forradalom lekövetésében. A 16. századi reformáció kommunikációtudományi nagy felfedezése az volt, hogy élére állt a mediális forradalmaknak és azokat igyekezett saját hermeneutikájának megfelelően a mindig is a kimondott szó, azaz a hirdetett ige szolgálatába állítani. Ez az örökség nem vészett el a 20. század elején végbemenő ún. második nagy mediális forradalom idején sem. Ravasz Lászlónak köszönhetően a hangzó szó újrafelfedezésre került és ez a technológiai robbanásnak is köszönhető volt.

Ravasz László teológiai érveket fogalmazott meg amellett, hogy miért kell rádiós istentiszteleteket tartani. Szerinte az emberiségnek két nagy találmánya van, ami az ige hirdetés szolgálatába állítható: a sajtó és a rádió. Szabó Imre írja: A technikai médiumokat „szellemi nagyhatalmakat” „tömegérzéseket formáló eszközöket” nem szabad „az ördög találmányának tekinteni”, hanem arra kell választ találni, hogy hogyan lehetne őket Isten szolgálatába állítani.¹³

Ravasz 1931-ben olyan lehetőségként tekint az új technikai médiumra, amely egyedülálló módon képes kiterjeszteni az ige hirdetés hatótávolságát.

„A mi korunkban az emberi elme csodálatosabbnál csodálatosabb találmányokat fedezett fel. Ezek a találmányok az embereket nem tették, sem jobbakká, sem boldogabbakká, mert eddig még nem fordították Isten dicsőségének szolgálatára. De van egy köztük, melyet arra fordítottak, s ezért mérhetetlen áldások forrásává válhatik, ha helyesen élünk vele. Ez a rádió, amelyet az egész világon felhasználnak istentiszteletek, főképpen ige hirdetés közvetítésére s ezzel sok százezer emberhez elviszik Isten igéjének világosságát, mézét és balzsamát. A könyvnyomtatást kivéve, nincs még egy olyan találmány, amelyik Isten országa építésére annyi szolgálatot tenne, mint a rádió.”¹⁴

Sajnos a gramofonra rögzített Ravasz hanganyagok nem maradtak fenn, de saját korának sajtója így ír a korabeli jelenségekről: „Ennek a kezdeményezésnek történelmi fontossága az, hogy az evangéliumi keresztyénség újra modernné válik. Újra a legújabb és a leghathatósabb eszközöket használja fel arra, hogy az Isten beszéde szertehangozzék.”¹⁵

¹³ SZABÓ Imre: A film, *Református Élet*, 1936. május 16., 182. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁴ RAVASZ László: A rádiós istentisztelet, *Reformáció*, 1931. augusztus, 132, (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)

¹⁵ RAVASZ László: Igehirdetés gramofonon, *Református Élet*, 1939. december 16., 10. (Átvéve Mészáros Márton *Reformáció, közvetítés, nyilvánosság* könyvéből.)